

СТРАТЕГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ ЯК ДРАЙВЕРА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

STRATEGIC ASPECTS OF LABOR MARKET FORMATION AS A DRIVER OF THE COMPETITIVENESS OF THE UKRAINIAN ECONOMY

УДК 331.1

<https://doi.org/10.32843/bSES.62-9>

Стройко Т.В.

д.е.н., професор,
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

Булавченко О.С.

к.е.н., керівник
адвокатського об'єднання «Елігос»

Єремєєва А.М.

магістрант
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського

Stroiko Tetiana

V.O. Sukhomlynskyi
Mykolaiv National University

Bulavchenko Oleksander

Law Firm «Eligos»

Yeremeieva Alina

V.O. Sukhomlynskyi
Mykolaiv National University

У статті розглянуто стратегічні аспекти формування ринку праці як драйвера конкурентоспроможності української економіки. Проаналізовано ситуацію, що склалася на ринку праці, а саме: показники економічно активного населення, у тому числі за віковими групами, в період 2015–2019 рр., рівень безробіття та відтік населення в територіально-галузевому розрізі в період 2019–2020 рр. Досліджено основний із показників, що характерний для ринку праці, – рівень зайнятості населення за віковими групами в середньому до відповідної групи. Проаналізовано ситуацію на «чорному ринку» праці та досліджено тенденції ринку праці в умовах світової пандемії коронавірусу. Встановлено, які професії будуть найпопулярнішими та нині затребувані. Сформовано стратегічні вектори соціально-трудового розвитку, які у майбутньому повинні сформувати якісно нову соціально-економічну політику в Україні, задіяти інноваційно орієнтовані механізми подолання дефіциту. **Ключові слова:** ринок праці, конкурентоспроможність, коронавірусна пандемія, інновації, професії, чорний ринок.

В статье рассмотрены стратегические аспекты формирования рынка труда как

драйвера конкурентоспособности украинской экономики. Проанализирована ситуация, сложившаяся на рынке труда, а именно: показатели экономически активного населения, в том числе по возрастным группам, в период 2015–2019 гг., уровень безработицы и отток населения в территориально-отраслевом разрезе в период 2019–2020 гг. Исследован основной из показателей, характерный для рынка труда, – уровень занятости населения по возрастным группам в среднем в соответствующей группе. Проанализирована ситуация на «черном рынке» труда и исследованы тенденции рынка труда в условиях мировой пандемии коронавируса. Установлено, какие профессии будут самыми популярными и какие востребованы сейчас. Сформированы стратегические векторы социально-трудового развития, которые в будущем должны сформировать качественно новую социально-экономическую политику в Украине, задействовать инновационно ориентированные механизмы преодоления дефицита.

Ключевые слова: рынок труда, конкурентоспособность, коронавирусная пандемия, инновации, профессии, черный рынок.

The article considers the strategic aspects of the formation of the labor market as a driver of competitiveness of the Ukrainian economy. The situation on the labor market is also analyzed, namely: indicators of economically active population, including age groups in the period 2015–2019, unemployment rate and population outflow in the territorial - sectoral context in the period 2019–2020. The author investigated the main indicator that is characteristic of the labor market is the level of employment of the population by age groups on average to the corresponding group. The situation on the "black labor market" was also analyzed and labor market trends in coronavirus conditions were studied. It has been established which professions will be the most popular and are currently functioning. Strategic vectors of social and labor development have been formed, which in the future should form a qualitatively new socio-economic policy in Ukraine, use innovation-oriented mechanisms to overcome the deficit. It is proved that during the financial crisis and the labor market crisis, the main tools that can mitigate the effects of coronavirus outbreaks should be: maintaining existing traditional jobs, creating new, virtual jobs, based on robotics, automation, artificial intelligence and IT -technologies; support for employment in general, and provide conditions for remote work for all who can switch to this form of work; protection of workers in the workplace; protection and prevention of workplaces to prevent or reduce the spread of infectious diseases; strengthening work to prevent discrimination against employees; taking into account the physiological and psychological needs of employees, raising their awareness, implementing occupational safety practices, investing in health care, sanitation and hygiene; development of skills and entrepreneurial activity; intensification of social dialogue; the introduction of temporary measures to apply tax benefits that would allow for the deferral of taxes, provided tax rebates to small businesses.

Key words: labor market, competitiveness, coronavirus pandemic, innovations, professions, black market.

Постановка проблеми. Сучасна конкурентоспроможність українського ринку праці виступає важливим детермінантом розвитку суспільства та країни. Умови та правила гри, що функціонують у розвинених країнах світу, викликають необхідність стати вагомим учасником на конкурентному полі, адже зростання впливу та переваг виступає не лише стратегічним завданням, а й кроком до формування ефективної системи функціонування. А, специфічні умови, які виникли сьогодні, вимагають відповідних механізмів для подальшого пристосування та ефективної діяльності сфери ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок у дослідження питання ринку праці зробили такі зарубіжні вчені, як А. Сміт, Д. Рікардо,

А. Маршалл, Ф. Махлуп, Дж. Кейнс, Л. Болтанські. Значний внесок у вивчення теоретичного дослідження зробили такі вітчизняні економісти, як С. Мочерний, О. Устенко, П. Буряк, Л. Поліщук, В. Вовк, В. Лопух, О. Малиновська.

Функціонування ринку праці в кардинально нових умовах, таких як всесвітня пандемія, постає важливою детермінантою дослідження через призму конкурентоспроможності української економіки.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стратегічних аспектів формування ринку праці як драйвера конкурентоспроможності української економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Український ринок праці продукує не тільки в умовах євроінтеграційних, та глобалізаційних проце-

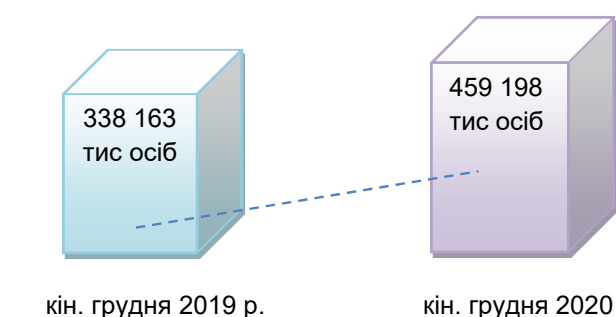
сів на основі загально визнаних світових трендів, а й функціонує з урахуванням значних структурних диспропорцій за рахунок складної політичної ситуації, коронавірусної кризи, міграційних процесів. Хоча в сучасних трансформаційних перетвореннях технології допомагають отримувати конкурентну перевагу, проте вкрай важливо не дозволити втратити працівникам своєї самобутності на робочому місці. Такий динамізм поглиблює суперечності в контексті ефективного реагування на соціально-економічні зміни. Тому для подальшого вирішення таких диспропорцій необхідно розглянути питання зайнятості населення, яке характеризує ринок праці в Україні (табл. 1).

Аналізуючи дані табл. 1, зробимо висновок, що характерною особливістю українського ринку праці за 2015–2019 рр. є незначне скорочення чисельності економічно активного населення у віці 15–70 років – з 18 097,9 тис осіб до 18 066 тис осіб.

Якщо розглядати зайняте населення серед населення працездатного віку, то протягом досліджуваного періоду спостерігаємо найвищий показник зайнятості – 17 303,6 тис осіб у 2016 р., а найнижчий – у 2017 р. – 17 193,2 тис осіб, і спостерігається скорочення кількості зайнятого населення.

Важливим показником, який визначає стан ринку праці та ефективність його функціонування з позиції держави, є рівень безробіття та відтоку населення у галузевому розрізі. Відповідно до цього, необхідно сформулювати певну програму подальших дій (рис 1).

Як бачимо з рис. 1, кількість зареєстрованих безробітних (121 035 тис осіб) та з них осіб, що раніше працювали (94 820) за видами економічної діяльності на період кінця грудня 2019 р. до відповідно кінця грудня 2020 р., дає змогу стверджувати про збільшення кількості безробітного населення. Основними причинами є:

із них особи, які раніше працювали

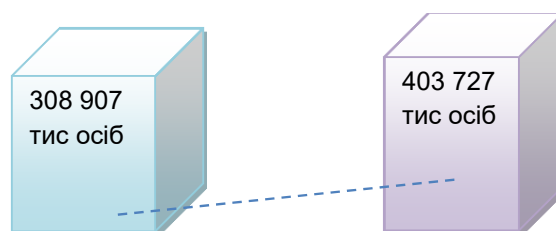

Рис. 1. Кількість зареєстрованих безробітних за видами економічної діяльності на кінець грудня 2019–2020 рр. [2]

- структурні зрушення в економіці, за яких упровадження нових технологій, устаткування призводить до зменшення зайвої робочої сили;
- депресія, або економічний спад, що примушує роботодавців скорочувати потреби в усіх ресурсах, у тому числі трудових;
- політика профспілок та уряду у сфері оплати праці та збільшення мінімального розміру заробітної плати, що призводить до підвищення витрат виробництва й скорочення попиту на робочу силу;
- сезонні зміни у рівні виробництва в окремих галузях економіки;
- зміни у демографічній структурі населення, особливо підвищення чисельності населення в

Таблиця 1

Показники економічно активного населення України за 2015–2019 рр. [2]

Роки	Економічно активне населення				У тому числі зайняте населення			
	у віці 15–70 років		працездатного віку		у віці 15–70 років		працездатного віку	
	в середньому, тис осіб	У % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис осіб	У % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис осіб	У % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис осіб	У % до населення відповідної вікової групи
2015	18 097,9	62,4	17 396,0	71,5	16 443,2	56,7	15 742,0	64,7
2016	17 955,1	62,2	17 303,6	71,1	16 276,9	56,3	15 626,1	64,2
2017	17 854,4	62,0	17 193,2	71,5	16 156,4	56,1	15 495,9	64,5
2018	17 939,5	62,6	17 296,2	72,7	16 360,9	57,1	15 718,6	66,1
2019	18 066,0	63,4	17 381,8	74,0	16 578,3	58,2	15 894,9	67,6

працездатному віці, що призводить до зростання попиту на працю та ймовірності безробіття;

– військові дії на Сході України;

– коронавірусна пандемія, що спричинила збільшення безробіття.

Зауважимо, що рівень безробіття в Україні стрімко почав зростати у квітні 2020 р. із введенням жорсткого карантину від COVID-9. Якщо у березні 2020 р. офіційно зареєстрованих безробітних в Україні було 349 тис осіб (реальний же рівень у рази більший), то вже у квітні він сягнув 457 тис осіб, у травні – 511 тис осіб, а в червні – 517 тис осіб. І лише з липня 2020 р. розпочалося скорочення – до 506 тис осіб, у серпні – до 474 тис осіб [8].

Загалом же з початку карантину в Україні статус безробітного отримали майже 432 тис осіб (станом на кінець серпня 2020 р.), що на 67% більше, ніж за 2019 р. Безробітними стали сотні тисяч громадян, як представники інтелектуальної праці, так і найпростіших професій. На 20 серпня 2020 р. статус безробітного мали майже 488 тис українських громадян (проти 276 тис осіб у 2019 р.) [8].

Ситуація, яка склалася на українському ринку праці стосовно відтоку за галузями, дає змогу виділити топ-5 напрямів економічної діяльності з найбільшими показниками стрибкоподібного збільшення кількості зареєстрованого безробітного населення (рис. 2).

Відповідно до рис. 2, можна зробити висновок, що найбільше постраждали такі види економічної діяльності, як:

– тимчасове розміщування та організація харчування – 7 195 тис осіб;

– охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 8 082 тис осіб;

– державне управління та оборона, обов'язкове соціальне страхування – 11 324 тис осіб;

– переробна промисловість – 16 001 тис осіб;

– оптова, роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів – 28 102 тис осіб;

– у сільському, рибному та водному господарстві спостерігається зменшення на 6 186 тис осіб.

Територіальний розріз за відповідними видами економічної діяльності показує таку ситуацію (рис. 3). Із рис. 3 зробимо висновок, що найбільшого удару зазнали: Львівська область – за трьома напрямками (тимчасове розміщення та організація харчування – 1 264 особи; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 767 осіб; державне управління та оборона, обов'язкове соціальне страхування – 1 038 осіб); Полтавська область – втратила позиції відносно переробної промисловості – 2 051 особа; Харківська область – оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів – 2 051 особа.

Відповідно до даних INFO SAPINENS, карантин негативно вплинув на фінанси українців.

Рис. 2. Топ-5 видів економічної діяльності з найбільшим показником збільшення кількості безробітних за 2019–2020 рр. [2]

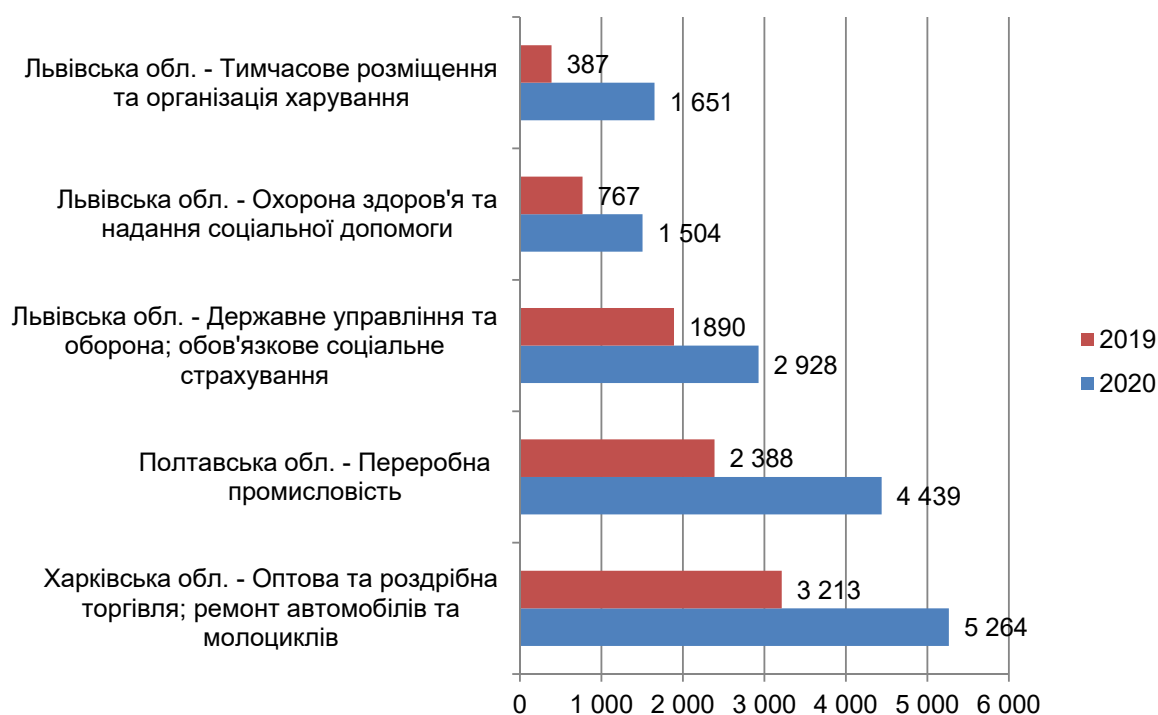

Рис. 3. Територіально-обласний розріз відносно відтоку населення за видами економічної діяльності за 2019–2020 рр. [2]

Так, 69% відчули погіршення фінансового становища; 40% українського населення планувало пережити карантин без значних фінансових утрат; 38% відчули негативні наслідки спалаху коронавірусу, дохід їхніх родин скоротився; 16% громадян узагалі позбулися доходу, а 14% утратили роботу. У березні 2020 р. показник індексу очікуваної динаміки безробіття становив 168,9%, що на 35,5% вище за показник минулого місяця [6].

На думку окремих дослідників, в Україні збільшиться не лише офіційний рівень безробіття, а й суттєво погіршиться ситуація на так званому «чорному» ринку праці. Закриття кордонів та негативні тенденції в економіках тільки підвищать зворотний потік українських заробітчан додому. Водночас ситуація з поверненням українських заробітчан вплине на декілька аспектів: посилить усі негативні чинники із безробіттям на внутрішньому ринку, бо збільшить конкуренцію, що впливатиме на ще більше зниження заробітних плат; через повернення додому автоматично скоротиться обсяг валютних надходжень з-за кордону, які у попередні роки підкріплювали національну валюту та стимулювали українську економіку, особливо в регіонах; відсутність сприятливих можливостей для розвитку бізнесу, та безробіття призведе до посилення соціальної напруженості й створення різноманітних нелегальних бізнесів і збільшення обсягів тіншового ринку [6].

Вищезгадані ситуації потребують злагоджених дій, адже розвиток ринку праці в коронавірусних умовах вніс свої корективи не тільки в повсяк-

денне та робоче життя, а й значно дестабілізував українську економіку. Відразу це позначилося на кволих ділянках ринку праці, кардинально відбилося на малому та середньому бізнесі, який був не готовий до таких утрат.

Отже, виділимо тенденції на ринку праці України, які викликані COVID-19:

1. Максимальна оптимізація витрат. Відлунням даної тенденції можна вважати перегляд системи мотивації співробітників: скорочення фіксованої частини оплати і збільшення змінної, яка залежить від виконання планів.

2. Різке збільшення конкуренції на ринку праці.

3. Швидка зміна пріоритетів та нерівномірність.

У найближчому майбутньому закінчиться попит на одні професії й трансформується у злиття з іншими, адже час офісної сфери минув і розпочався дистанційний, або віддалений, напрям роботи. Звісно, такі зміни призводять до руху та впровадження сучасних технологій, що можна відзначити як позитив. Також необхідно зазначити, що основоположною часткою на ринку робочої сили є та буде медична сфера, яка є найнеобхіднішою в таких складних умовах.

На основі всіх даних та ситуації, яка нині складається на українському ринку праці, найпопулярнішими професіями будуть: менеджер антикризової діяльності, програміст, IT-консультант, оператор call-центру, експерт із цифрової діяльності, оглядальник, антикризовий менеджер, експерт із HR-трансформації, експерт із цифрової трансформації, експерт із BigData, організатор VR/AR-трансляцій, персональний IT-консультант

Таким чином, зробимо висновок, що ситуація, яка склалася на українському ринку праці, з настанням пандемії COVID-19 тільки погіршилася. Позитивні тренди у сфері праці та соціально-трудо-вих відносин можуть бути досягнуті за подо-лання дефіциту гідної праці, що є стратегічним драйвером закріплення конкурентних позицій у координатах соціалізованого суспільства, за забезпечення стійкості соціально-трудо-вого розвитку і досягнення на цій основі суспільно при-йняттого рівня соціальної якості.

Стратегічними векторами соціально-трудо-вого розвитку, які в майбутньому повинні сформувати якісно нову соціально-економічну політику в Укра-їні, задіяти інноваційно орієнтовані механізми подолання дефіциту гідної праці, повинні стати:

- упровадження моделі інноваційного типу зайнятості, яка ґрунтується на підвищенні масш-табів третинного сектору й інноваційної сфери, на підвищенні рівня конкурентоспроможності робо-чих місць, на використанні висококваліфікованої робочої сили;

- удосконалення політики трудових доходів на основі модернізації й підвищення дієвості соціаль-них стандартів, перебудови і наповнення новим інструментарієм чинних механізмів регулювання доходів (насамперед системи оподаткування доходів фізичних осіб), удосконалення колек-тивно-договірного регулювання оплати праці, поширення індивідуалізації оплати праці найма-них працівників;

- реформування системи соціального захисту через переформатування завдань країни, розви-ток інституціонального середовища, реалізацію низки заходів на макрорівні;

- удосконалення нормативно-прикладного за-безпечення, організаційно-інформаційних заходів, соціальної відповідальності на всіх рівнях та колек-тивно-договірного регулювання забезпечення без-пеки і гігієни праці й професійного здоров'я персо-налу на засадах превентивного підходу;

- упровадження з боку державних органів, проф-спілок і організацій роботодавців конкретних прак-тичних засобів широкого підходу до соціального ді-алогу, що сприяє спільному виробленню рішень та досягненню домовленостей, які покладатимуться в основу соціально-економічної політики держави щодо впровадження елементів гідної праці;

- розбудова нової моделі соціальної держави на засадах формування соціально-економічних передумов гідної праці, а не лише забезпечення соціальної підтримки економічно активним особам;

- розроблення політики діяльності у сфері корпоративної соціальної відповідальності для формування іміджу і бренду, забезпечення конку-рентоспроможності, зростання капіталізації, зміц-нення стійкості, підвищенні ефективності взаємо-дії зі стейкхолдерами;

- модернізація прикладних аспектів колек-тивно-договірного регулювання соціально-трудо-вих відносин у частині наповнення якісно новим змістом колективних угод на національному, регіо-нальному та галузевому рівнях.

Узагальнюючи, зробимо висновок, що до нега-тивних наслідків COVID-19, які вплинули на функ-ціонування сучасного ринку праці, віднесено: загрозу здоров'ю українських громадян; скорочення економічної активності та обмеження руху людей; затримку інвестиційних процесів; зни-ження кількості робочих місць; скорочення відпра-цьованих годин; звуження обсягів пропозиції робо-чої сили; зменшення рівня зайнятості; поширення неповної та неформальної зайнятості; підвищення рівня безробіття; зниження рівня оплати праці, значні втрати доходів працівників; погіршення стану справ щодо соціального захисту населення; появу «працюючих бідних»; зростання нерівності. Водночас утрата трудового доходу населення при-зведе до зменшення споживання товарів, послуг та робіт, що, своєю чергою, загострить проблеми ведення бізнесу й призведе до стрімкого падіння економіки в регіонах України.

Уважаємо, що в період симбіозу фінансової кризи та кризи ринку праці основними інструмен-тами, які можуть пом'якшити наслідки спалаху коронавірусної інфекції, повинні стати: збере-ження існуючих традиційних робочих місць, ство-рення нових, віртуальних робочих місць на базі роботизації, автоматизації, штучного інтелекту та ІТ-технологій; підтримка зайнятості у цілому та забезпечення умов для віддаленої роботи для всіх, хто може перейти на дану форму роботи; захист працівників на робочому місці; захист і про-філактика саме робочих місць для запобігання чи скорочення поширення інфекційних захворювань; посилення роботи щодо запобігання дискримінації співробітників; урахування фізіологічних та пси-хологічних потреб працівників, підвищення їхньої обізнаності, впровадження практики охорони праці, інвестування в охорону здоров'я, саніта-рію та гігієну; розвиток навичок та підприємниць-кої діяльності; активізація соціального діалогу; уведення тимчасових заходів щодо застосування податкових пільг, які б давали змогу відтерміну-вати виплату податків, надавали податкові знижки малому бізнесу.

Висновки з проведеного дослідження. Зро-бити остаточні висновки відносно ринку праці на разі залишається складним завданням, проте зна-чна частина успіху залежить від ефективності про-тиепідеміологічних заходів та сприяння бізнесу незалежно від його розмірів. У такий швидкозмін-ний етап нашого життя необхідно потурбуватися і про незахищені верстви населення через форму-вання не лише матеріальної допомоги, а й про-цесу заохочування.

Дії держави щодо функціонування та розвитку українського ринку праці мають бути спрямовані на реалізацію раціональних інфраструктурних проєктів, які відновлять економічний потенціал та залучать робочу силу, тому суспільні зусилля та підтримка влади виступають умовами протидії коронавірусній проблемі. А взаємодія між роботодавцями та робітниками надасть новий погляд для розвитку та відновлення економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буряк П.Ю. Економіка праці й соціально-економічні відносини. Київ : Центр навчальної літератури, 2010. 440 с.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.12.2020).
3. Карантин та криза: яких змін на ринку праці очікувати українцям у 2020 році. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/31/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/karantyn-ta-kryza-yakux-zmin-rynku-praczi-ochikuvaty-ukrayincyam-2020-roczii> (дата звернення: 10.12.2020).
4. Кулицький С. Проблеми розвитку ринку праці в Україні. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr21> (дата звернення: 05.12.2020).
5. Марчук О.Г., Вороніна А.В. Статистичне дослідження ринку праці в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 9(49). С. 540–544.
6. Новый рынок труда: кого ищут украинские работодатели во время коронавирусного карантина. URL: <https://tsn.ua/ru/coronavirus/novyy-rynok-truda-kogo-ischut-ukrainskie-rabotodateli-vo-vremya-koronavirusnogo-karantina-1530627.html> (дата звернення: 10.12.2020).
7. Федунчик Л.Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрями їх вирішення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. № 2. С. 31–34.
8. Як пандемія COVID-19 змінила ринок праці в Україні. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104312-ak-pandemia-covid19-zminila-rinok-praci-v-ukraini.html> (дата звернення: 03.12.2020).

REFERENCES:

1. Buryak P.Yu. (2010) *Ekonomika praci j socialno-ekonomichni vidnosini* [Labor economics and socio-economic relations]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. (in Ukrainian)
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 15 December 2020).
3. Karantyn ta kryza: yakykh zmin na rynku pratsi ochikuvaty ukraintsiam u 2020 rotsi. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/31/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/karantyn-ta-kryza-yakux-zmin-rynku-praczi-ochikuvaty-ukrayincyam-2020-roczii> (accessed 10 December 2020).
4. Kulytskyi S. Problemy rozvytku rynku pratsi v Ukraini. Available at: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2017/ukr21> (accessed 05 December 2020).
5. Marchuk O.G., Voronina A.V. (2017) *Statystychnе doslidzhennia rynku pratsi v Ukraini* [Statistical study of the labor market in Ukraine]. *Young Scientist*, no. 9 (49), pp. 540–544.
6. Novyj rynek truda: kogo ischut ukrainskie rabotodateli vo vremya koronavirusnogo karantina. Available at: <https://tsn.ua/ru/coronavirus/novyy-rynok-truda-kogo-ischut-ukrainskievremya-koronavirusnogo-karantina-1530627.html> (accessed 10 December 2020).
7. Fedunchik L.G. (2016) *Rynok pratsi v Ukraini: problemy ta napriamy yikh vyrishennia* [Labor market in Ukraine: problems and directions of their solution]. *Rinok praci ta zajnyatist' naseleння*, no. 2, pp. 31–34.
8. Yak pandemiia COVID-19 zminyla rynek pratsi v Ukraini. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3104312-ak-pandemia-covid19-zminila-rinok-praci-v-ukraini.html> (accessed 03 December 2020).